O třebíčském betlemářství

Malovaný betlem Jaroslava Charváta.

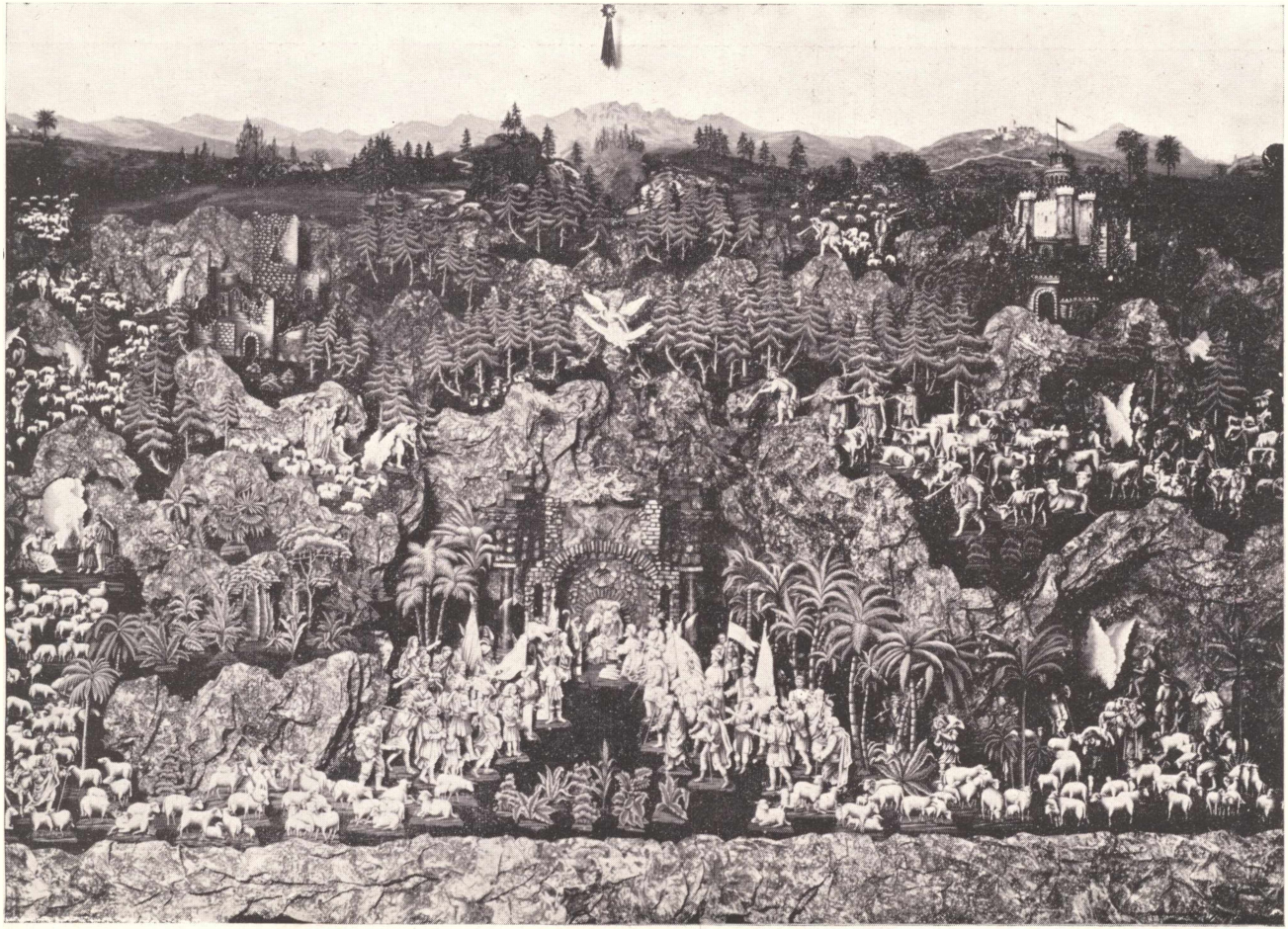

Malovaný betlem Rudolfa Kadlece.

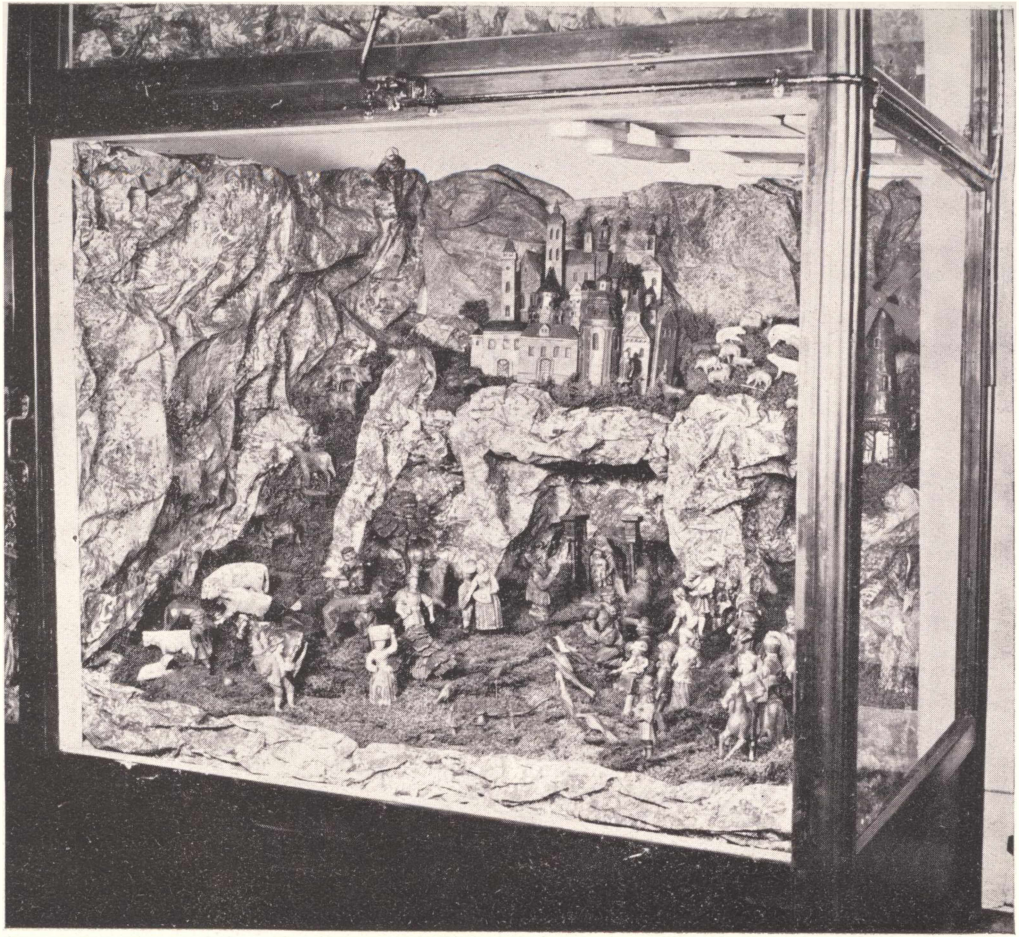

Suchánkův betlem z musea; figurky vyřezávané ze dřeva.

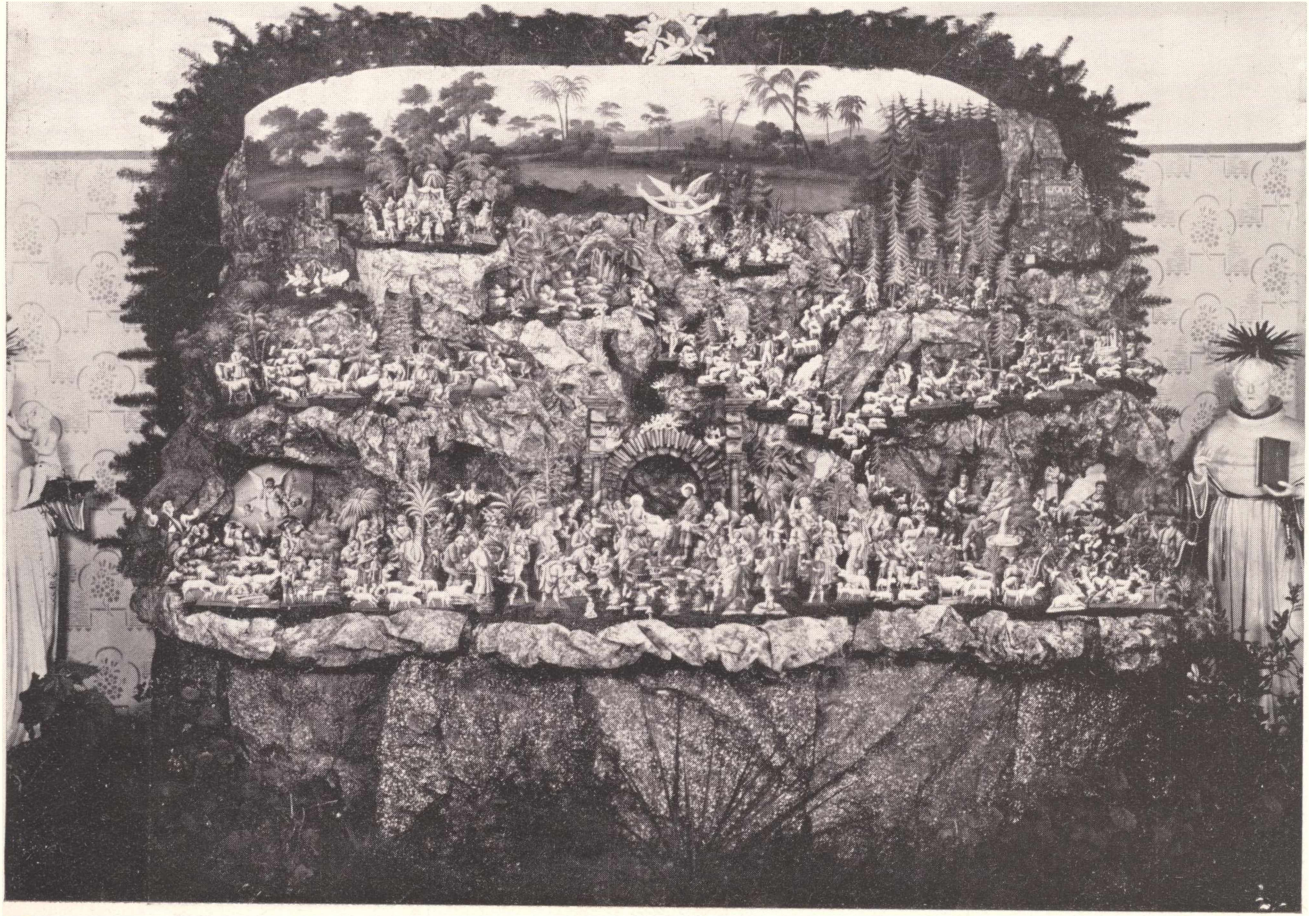

Betlem malovaný Eduardem Klausem, majetek Vincence Nevosada.

O TŘEBÍČSKÉM BETLEMÁŘSTVÍ

NAPSAL FRANT. VÍTEK.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISK JOS. SÝKORY V TŘEBÍČI.

Úvod.

A staré písně v duši znějí
a s nimi jdou sny jesliček
kol hlavy mé, jak do závějí
hlas tratících se rolniček.

Tak vzpomíná Jaroslav Vrchlický na jesličky, které mu pro radost postavil v Příbrami strýc farář Antonín Kolář, když se Vrchlický připravoval na studia.

A tak vzpomínáme i my na chvíle krásného dětství, když jsme s rozzářenýma očima stáli před velkým betlemem v kostele sv. Martina, obdivovali jeskyňku se zrozeným Ježíškem, darovníky, pastýře, ovečky, hrady, skály, zjevení andělské atd. atd. Až nám z toho oči přecházely! Tolik krásy, tolik dojmů! Jak nesmazatelně vryly se nám do paměti!

A po celou dobu vánoční chodili jsme po domech prohlížeti betlemy. Všude nás i jako děti rádi viděli, nedbali na to, že jim tam přinášíme sníh nebo bláto, že je vytrhujeme z práce. Vždyť to byla jejich radost, když se mohli pochlubiti pěkným betlemem. Který z nich byl nejkrásnější? Těžko říci. Každý pro nás znamenal novou krásu, nové divení. Jak přerozmanité figurky tam byly! Tam na skále odbýval se souboj dvou krav, zde zase po strmém úbočí odvážně lezly kozy, tam pod stromem pastýř vytruboval, jinde zase zvěstoval anděl užaslým pastýřům radostnou novinu. Nahoře zářila okna v hradech, kolem nich chodila stráž a nad tím vším anděl s nápisem: Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle.

Tyto dojmy z mládí jsem měl v živé paměti, a proto jsem uvítal, když mne o letošních prázdninách požádal třebíčský radioklub, abych připravil do rozhlasu přednášku o místním betlemářství. Dal jsem se práce a shledal jsem, že tato látka jest

příliš rozsáhlá. Rozhodl jsem se proto věnovati jí větší místo. Z toho vznikla tato knížka. Byla pracována za pomoci třebíčských betlemářů, kteří mi vyšli ochotně vstříc, a mají proto o ni největší zásluhu. Jim ji také připisuji spolu s díkem za milou a vydatnou spolupráci.

Kéž vzbudí v třebíčské mládeži lásku k našemu betlemářství, k tomuto krásnému lidovému umění, které jejich otcové s pietou zachovávají.

Jest psána ovšem hlavně pro informaci těch, kteří do Třebíče zavítají. I u nich chtěl bych vzbuditi zájem o naše betlemáře. Kéž těchto několik řádků k tomu dopomůže.

Dějiny třebíčského betlemářství.

Betlem, toť ono místo, kde zrodil se Spasitel, kde Slovo tělem učiněné počalo svůj pozemský život. Není divu, že od nejstarších dob křesťanských toužili věřící po tom, aby mohli spatřiti svatou zemi a zlíbati místo, kde stály jesličky. Bohužel nebylo to každému možno.

Proto již ve IV. století buduje papež Liborius v basilice zvané po něm „Liboriánské" tak zv. „praesepium", t. j. kapli s úzkým vchodem k uctění narození Páně. Bylo to vlastně napodobení betlemské jeskyně, vyzdobené i drahocennou sochou Panny Marie držící Ježíška v náručí.

Tento zvyk rozšířil se pak i do jiných zemí křesťanských. Způsobem zvláště dojemným slavil svátky vánoční serafínský světec sv. František z Assisi. V lese Greccio v Umbrii postavil v jeskyni prostě jesle, u nich pak v noci narození Páně byla sloužena mše svatá. Před ní kázal sv. František tak krásně o lásce narozeného Ježíška, že jistě i nebesa naslouchala s radostí slovům vycházejícím z nadšeného srdce.

Synové sv. Františka stavěli potom jesličky všude tam, kde měli své kláštery. Někteří se domnívají, že i do Třebíče donesli tento zvyk kapucíni, kteří jsou u nás od roku 1684. Tehdy bylo v Třebíči ještě mnoho nekatolíků a kapucínům připadla úloha obrátiti je ke katolictví. Jedním z účinných prostředků k získání lidu bylo stavění jesliček. Bylo to něco nového, lidem se to líbilo a začali si stavěti potom betlem i doma. V tom možno snad spatřovati původ třebíčského betlemářství, i když pro to není důkazů v archivu třebíčského kláštera. Není ani nic známo o tom, že by kapucíni měli nějaký starý betlem, který by byl podkladem pro stavění betlemů v rodinách.

Byl také vysloven názor, že zvyk stavěti betlemy přišel k nám z Jihlavy, kde řemeslo soukenické bylo starší než v Třebíči. Poněvadž betlem byl v nejstarších dobách hlavně u soukeníků, je možné, že vzájemným stykem mezi Jihlavou a Třebíči byl tento zvyk přenesen z Jihlavy k nám. Přes to však zůstávají začátky našeho betlemářství nejasné a musíme se spokojiti přibližným zjištěním času, kdy byly první betlemy u nás stavěny.

Pramenem pro dobu nejstarší jsou mi především vzpomínky Richarda Uhlíře (zemřel 19. X. 1935 ve stáří 72 let), který sděluje dále vypravování svého otce nar. r. 1829. O výpovědi starých Třebíčanů opírá se i článek třebíčského katechety Frant. Stupala včleněný do pěkné knihy Karla Procházky: O betlemech (vyšla r. 1908). O nejstarším třebíčském betlemářství zmiňuje se ve svém pojednání:

„Čeloud, třebíčský betlemář", Bohumil Simonides (Český lid r. 1925). Konečně jsem použil i různých příležitostných článků v časopisech a novinách a vypravování starších betlemářů dosud žijících. Nečiním si nároků na úplnost ani na přesnost, neboť prameny, jichž jsem použil, se v mnohých věcech různí, ale jejich autentičnost jest stejná.

Prvním betlemářem v Třebíči dle vyprávění Rich. Uhlíře byl jeho prapraděd Papírník. První betlem si udělal v r. 1760. Byl zasklený, podélný, asi 1·20 m široký, 60 cm vysoký. Skály byly zhotoveny ze stromové kůry, figurky, hrady a zámky byly dřevěné.

A tak vypadaly všechny nejstarší třebíčské betlemy. Používáno bylo nejčastěji dřeva lipového. U našich betlemářů nebyli darovníky pastýři daleké a historické Palestiny, byli to obyvatelé chudého třebíčského kraje se svým prostým krojem. Byli dokonce někdy i oblečeni jako loutky na př. v kožich, beranice a vysoké boty. Jsou proto tyto první betlemy, stejně jako první malované, památné také tím, že nám ukazují, jak vypadaly původní horácké kroje.

Třebíč bývala městem soukeníků. Cech soukenický čítal v dobách největšího rozkvětu tohoto řemesla až na tři sta členů. V každé rodině soukenické mívali betlem. Příkladu soukeníků následovali pak ševci a jiní měšťané. Když jel soukeník na trh, vzal si s sebou vždycky kus lipového dřeva a kde viděl nějakou osobu, která by se mu hodila do betlema, nebo na pastvě krávu či kozu v posici, která se mu líbila, vzal kudlu a vyřezával.

Někdy byly také figurky hněteny z těsta a oblékány. Dokonce jsem slyšel, že prý jim každoročně pekli malé dárečky pro Ježíška na př. vánočky. Ale s tím byla potíž. Když se betlem kolem Hromnic zase složil, byly figurky uloženy do beden nebo do kufru. Za rok v adventě chtěl betlemář figurky snésti, otevřel kufr, ale našel tam často jenom trochu roztrhaných hadříků a co nechaly myši. To bylo ovšem zlé. Celá práce jistě zdlouhavá a vyžadující trpělivosti byla zničena a musela se začíti znovu. Tak se přece jenom přidrželi figurek dřevěných a od oblékání v šaty bylo upuštěno. Za to byly figurky natírány fermežovými barvami. Takovýchto betlemů jest ještě několik v třebíčském museu.

Později se však ujal zvyk dávati do betlema figurky ručně na lepence malované. Původce tohoto betlema jest asi syn předešlého, Pavel Papírník (křestní jméno se různí: Stoupal jej nazývá Kašparem, Richard Uhlíř jednou praví, že se jmenoval Pavel, po druhé Antonín. Nejpravděpodobnější jest však jméno Pavel), který byl dvacet let v Italii ve službách vojenských a donesl si odtud kolem r. 1800 ve vojenské čáce dvě figurky na papíře namalované. Sám však si na malování dalších figurek netroufal a proto prvý rok po návratu z vojny si postavil betlem tištěný. Později maloval mu figurky malíř

Hartmann st. (Tento namaloval i obraz sv. Marka pro kostelík ve Stříteži, na němž je letopočet 1798). Byla to vlastně práce obou. Hartmann kreslil obrysy, Papírník vykrajoval a jak se říkalo „gruntoval", t. j. nanášel základní barvy. Dokončení figurek t. zv. šatírování dělal zase Hartmann. O vánocích si Papírník tento malovaný betlem doma postavil a pozval sousedy a známé, aby se přišli podívat. Těm se malované figurky velmi zalíbily. Jednak se daly lépe uskladniti, jednak bylo jich možno umístiti v betlemě víc. Hartmann měl tedy práce dost. Maloval figurek celé archy a prodával je na jarmacích v Třebíči i v okolí po čtyřech krejcařích. „Jeho figurky byly buď prostředně velké nebo veliké, důkladně malované. Celé tělo i jeho části byly v náležitém poměru, umělecky provedené. Stínování bylo hrubozrnné, ale také náležité, opět umělecké, nikoliv vynucené nebo neznalecky podané. Vůbec musel míti umělecké nadání" (Z vypravování Jos. Všetečky). První trh na betlemy býval na sv. Mikuláše. Vykrajovati si musel figurky každý sám.

A tak vznikly naše malované betlemy, které se velmi rozšířily a které Třebíč jako město betlemářů proslavily.

Z té doby pochází asi starý malovaný betlem, který jest majetkem p. Ignáce Petzy, zámečnického mistra na Polance, a jehož stáří se odhaduje na 130 let.

Malování betlemů věnoval se kolem let čtyřicátých minulého století i syn předešlého Hartmann ml., jehož provedení figurek jest jemnější a pečlivější. Původní betlem Hartmannův stal se majetkem rodiny Uhlířů, kde jest dosud zachován, bohužel ne v Třebíči, nýbrž v Báňské Bystřici v rodině p. Bedřicha Uhlíře. Tam jest uchována jako vzácnost také jedna z figurek dovezených z Italie Pavlem Papírníkem.

Figurky malované Hartmanny najdeme i u jiných betlemářů, ale dosti vzácně. Třebíčské museum má jeden úplný betlem malovaný těmito průkopníky našeho lidového umění. Barev užívali Hartmanni práškových a sami si je roztírali.

V létech asi 1850 až 1860 maloval betlemy malíř Klaus a později i jeho syn akademický malíř Eduard Klaus (nar. asi r. 1845). Maloval kromě betlemů samozřejmě i obrazy jiné. Namaloval na př. pro třebíčské kapucíny obraz sv. Cyrila a Methoděje, sv. Františka, sv. Antonína (pro chor za oltářem) a sv. Jana Nepomuckého (byl umístěn na oltáři sv. Jana, kde je nyní socha téhož světce), křížovou cestu ve smrtelné ulici (nyní již téměř úplně zrušenou), obraz dobrého Pastýře pro oltář k Božímu Tělu v domě vedle radnice, obraz příchodu sv. Cyrila a Methoděje na oltář Filipu Nevosadovi v Otmarově ulici a mnoho jiných obrazů. I dosti křížů v okolí Třebíče bylo jím malováno. Poněvadž se v Třebíči nemohlo

jeho umění přece tak uplatniti, odešel později do Rakous, kde také zemřel. Umělecký jeho betlem má p. Vincenc Nevosad, který mi o Klausovi mnoho vyprávěl.

Nejstarší betlemy, pokud je staří lidé pamatují, byly: u Pavla Zelníčka za budovou nynějšího okresního úřadu, vedle u Zimmermannů, u Weignerů pod „Skalkou", u Všetečků „na Rámech", u Dvořáků na Jejkově, u Janovských za klášterem atd. Je možno ovšem říci, že tenkrát nebylo v Třebíči téměř jediného domu, v němž by nebyl betlem. Malovali je hlavně Hartmanni a Klaus starší. Klaus mladší je součastníkem Čeloudovým, zmínil jsem se však o něm již v této části, poněvadž tvořili na sobě nezávisle.

Ještě několik slov o tom, jak se tenkráte betlemy stavěly. Betlem se začal stavěti na Štědrý den ráno a do večera musel býti hotov. Ani v sestavení krajiny, ani v postavení figurek se nedbalo perspektivy. Nebylo také žádné pozadí. Betlemy se stavěly přímo na zeď. Do zdi natloukl betlemář háky a na ně pověsil dva nebo tři t. zv. kozlíky. To byly dvě laťky, delší spočívala na zdi, kratší byla na ni dole přibita v pravém úhlu a v rohu byly vyztuženy laťkou třetí. Na ně byla kladena prkna, nejprve vodorovně, pak šikmo na zeď. Na šikmá prkna byly přibity z papíru udělané skály, na vodorovná se položil mech a již se mohly stavěti figurky. Někdy tvořila kopeček i mechem obložená ošatka nebo opálka. Vyprávěli mi dokoce někteří, že prý se někdy takové ošatky, opálky nebo i klece věšely přímo na zeď, bez kozlíků, na ně byly připevněny skály a položen mech. Jiní to však popírají. V každém případě byla zeď po rozebrání betlemu hodně poškozena a často musel přijíti zedník, aby to dal do pořádku. Skály byly dělány i z hadroviny, malovány sazemi nebo popelem.

Poněvadž nebylo pozadí, končil betlem v horní části tak zv. „poustkou" (poustevnou) „kapucínkovou", kterážto figurka nikdy nescházela. Od poustky vedly schody prý do nebe. Také tam byly ze dřeva vyřezané domky, představující město. Charakteristické figurky těchto starých betlemů vedle jmenovaného kapucínka byly: myslivec, ptáčník, sklínkař, hlásný, kominík a vandrovník.

Od vánoc až do Hromnic se u betlemů zpívaly staré koledy z psaných zpěvníků, z nichž některé byly v deskách, pěkně psány i s ozdobnými iniciálkami. Málo se jich zachovalo, jednak proto, že později byly zavedeny zpěvníky tištěné, v nichž také byl výběr koled, jednak proto, že jich mnoho shořelo při třebíčských ohních v r. 1847 a 1873. Betlemy nebyly stavěny v rodinách pro ozdobu, nýbrž k vůli pobožnosti.

V kostelích ještě tenkrát betlemy nebyly. Proto celé houfy dětí a dospělých chodily o vánocích do jednotlivých domů dívat se na betlemy.

Pozadí, t. zv. krajinu a perspektivu dal třebíčským betlemům kostelník u sv. Martina Antonín Čeloud (nar. 1838). Jeho zásluhy o třebíčské betlemářství jsou veliké. Namaloval pro farní chrám sv. Martina spolu s Blahovcem, Strništěm a Zelníčkem betlem 6 m dlouhý, 2 m vysoký a 1·50 m hluboký. Je v něm daleko více než 1000 figurek. Kromě toho namaloval veliký betlem pro sebe (dnes v museu) a mnoho betlemů pro okolní kostely a pro chrámy, při nichž byli faráři třebíčtí rodáci. Byl také horlivým propagátorem betlemářství. Když slyšel, že někde, kde dříve betlem stavěli, letos nebudou, šel tam, ptal se proč, pomohl, poradil, ba dokonce v některých rodinách betlemy stavěl. Jeho sbírání mechu, malování figurek, stavění betlema, to vše byl hotový obřad, od něhož se nikdy neodchýlil. Betlem byl jeho láskou. Vždyť by se byl chudák málem ani neoženil pro své betlemářství. Byl povoláním soukeník, ale jeho figurky mají cenu i po stránce umělecké.

S tím ženěním to bylo tak. Byl masopust, doba „bálů". Čeloud, tenkrát ještě svobodný, slíbil své Rézince, že s ní půjde na bál. Ale ještě k večeru zaběhl se podívat k svému příteli učiteli Strnišťovi, který měl ve svém betlemě nového krále Kašpara. Čeloud prohlížel a byl Kašparem nadšen. Takhle si ho moci omalovat. „Nemohl bych si ho půjčit domů?" Copak bylo možno Čeloudovi odříci? „Ale zítra brzy ráno ho musím mít tady. Jak by to vypadalo, kdyby někdo přišel prohlížet betlem a chyběl tem Kašpar". Čeloud slíbil, schoval figurku a pospíchal domů. Doma sedl a začal malovat. Že má jíti na bál, zapomněl. Teprve v 10 hodin v noci, když již Kašpar byl namalován, vzpomněl si nešťastný ženich na svůj slib. Honem se oblékl a běží do bytu Rézinčiných rodičů. Tam byl pláč, výčitky a málem by bylo se svatby sešlo. Nakonec se však všechno vysvětlilo a třebaže již bylo k 11. hodině, šlo se na bál. A milá Rézinka stala se manželkou Čeloudovou a byla po dlouhá léta nejen jeho věrnou průvodkyní životem, ale i neúnavnou pomocnicí v betlemářství. Velmi krásně vzpomíná svého tatínka, betlemáře, jeho nyní již také zemřelý syn farář bílovický, Felix Čeloud v třebíčské „Stráži" z 21. XII. 1934. Vzpomíná mimo jiné taky na to, jak chodili na mech. Jedenkráte na zpáteční cestě potkali se se známým četníkem, který byl v plné zbroji a protože bydleli blízko sebe, šli spolu i městem. Jít ale s četnikem a to dokonce s blýskavou helmou a nasazeným bodlem, to bylo třebíčským panímámám podezřelé a tak se hned večer po Třebíči roznesla zpráva, že Čeloudovi byli na mechu chyceni četníkem, mech jim byl zabaven a betlem se letos stavět nebude. Nejvíc se polekal chudák učitel Blahovec, věrný přítel Čeloudův, který každoročně z jeho zásoby mechu dostával. Hned druhý den po škole přiběhl k Čeloudům, ani si nevšiml, že v kuchyni není jeho přítel „Anton", jak Čelouda na-

zýval a hned spustil: „Tak co Anton . . . . . ?“ Teprve když viděl v kuchyni Rézinku, jak peče dolky na plotně, ptal se jí: „Kmotra, že prý vás chytil strážmistr na mechu?“ „No vedl nás“, odpovídá Rézinka. Na štěstí v tu chvíli přišel do kuchyně Čeloud a celou zamotanou historku vysvětlil. To se Blahovcovi ulevilo. Jaké by to byly vánoce bez betlema!

Když se šlo na mech, byl oběd chudý. Nebylo času na dlouhé jídlo. Za to však k večeři muselo být holoubátko. To už bylo oficiální večerní jídlo v den sbírání mechu. V adventě nebylo u betlemářů jednoho dne, aby se nešlo na roráty a po kostele musela být na stole káva. Tenkrát byla ještě vzácná a aby nebylo pochyby, že je připravena skutečně ze zrnkové kávy, muselo nahoře plavat aspoň jedno zrnečko. Když se do pokoje postavil betlem, byly dány na okno zelené záclony, které si Čeloud sám barvil, aby zelenavý přísvit zvyšoval vánoční náladu.

O vánocích se u Čeloudů dveře netrhly. Přicházeli kněží, ať již v Třebíči působící nebo třebíčtí rodáci, přicházeli jiní, prohlížet, co má Čeloud v betlemě nového, jak si betlem upravil, obdivovali a chválili. A Čeloud pokuřoval z dýmčičky, chodil kolem betlema a spokojeně se usmíval. V těch chvílích, jak říkával, nebyl by měnil ani s třebíčským panem hrabětem.

Jako horlivý betlemář toužil již od malička, aby na vlastní oči spatřil místa posvěcená životem Kristovým na zemi a zvláště betlemskou jeskyni. Proto se v 66 letech vypravuje na pouť do Palestiny a slibuje si od té cesty mnoho pro úpravu svého betlema. Vzal s sebou figurky představující narození Páně a v Betlemě je položil na místo, kde napsána jsou slova: „Zde z Marie Panny Ježíš Kristus se narodil“. Jaké pocity byly v té chvíli v duši prostého třebíčského betlemáře, těžko si představíme. Jmenované figurky označil později datem památného dne a uchovával je doma jako vzácnou památku. Říkával: „Žádný betlemář se nemůže honositi takovým betlemem jako já, neboť jen z mého betlema figurky Narození Páně stály na místě, kde se Spasitel narodil“. Dnes jsou tyto figurky v museu. Myšlenka, že upraví krajinu svého betlema podle skutečné krajiny betlemské, se nezdařila, protože poznal, že se pro svou jednotvárnost pro třebíčský betlem nehodí. Ani černé ovce, které v okolí Betlema viděl, nemohl uplatniti, protože se v mechu ztrácely. Jen jednu věc udělal. Maloval od té doby skály bělejší, poněvadž kolem Betlema jsou skály vápencovitého útvaru.

Dalo by se o něm ještě hodně napsati, byl to vpravdě nestor třebíčských betlemářů a myslím, že právem řekl o něm jeho již zmíněný syn Felix: „Kdybych se po druhé narodil a měl voliti mezi otcem miliardářem a naším tatínkem, volil bych bez rozpaků

zlatého našeho tatínka betlemáře". Čeloud zemřel 2. července 1918. Krásnou vzpomínku věnoval mu v časopisu „Český lid" Bohumil Simonides.

Zálibu v malování betlemů zdědil po něm jeho syn Cyril. Neměl však ve svém povolání dosti času, aby se tomu věnoval jako jeho otec. Přesto však si přece vymaloval veliký betlem pro sebe, maloval figurky pro betlemy mnohých třebíčských rodin a namaloval několik betlemů pro okolní kostely.

Spolu se jménem Čelouda staršího jest nutno vzpomenouti i jmen jeho spolupracovníků: učitelů Josefa Blahovce (tento sám nemaloval, pouze kreslil obrysy figurek), Jindřicha Strniště, jakož i mistra obuvnického Karla Zelníčka a jeho současníků Václava Figra, soustružníka a později kontrolora nemocenské pokladny, Viléma Krämra, Baura, Tomáše Weignera, pozdějšího ředitele tkalcovské školy, Tribla a hrobníka Tvarůžka. Zvláště je nutno vzpomenouti dělníka Cahy, který, ačkoliv pracoval v Borovině dosti těžce, vytvořil figurky velmi zdařilé. Pěkně malovali též Plot st. i ml. Tímto není však počet současníků Čeloudových vyčerpán, tím spíše, že někteří jeho současníci dosud žijí.

Velikou zásluhu o rozšíření třebíčského betlemářství má také bratr několikrát zmíněného Richarda Uhlíře, Antonín, který maloval figurky pro mnohé třebíčské rodiny. Maloval lacino: pastýře nebo darovníka za 5 krejcarů, kravičku za 3, ovečku za 2 krejcary. Vlastně celý rod Papírníků i Uhlířů až po žijícího Jana Uhlíře jest rodem betlemářským.

V třebíčském museu jest zajímavý betlem, který vyřezával ze dřeva asi v letech 1860 — 1870 Jan Musil, stolař v Třebíči. Zmiňuji se o něm proto, že kromě figurek Narození Páně jsou tam znázorněny i jiné události, jichž vzpomínáme o svátcích vánočních, na př. Adam a Eva v ráji, kamenování sv. Štěpána, dvanáctiletý Ježíš v chrámě a j. Měl doma i jiný velký vyřezávaný betlem, bohužel není známo, co se s ním po jeho smrti stalo.

Tím jsem vyčerpal dějiny třebíčského betlemářství až po dobu současnou. Čeloud znamená jejich vrchol. On dal našim betlemům myšlenku a definitivní ráz. Myslím, že neublížím současným betlemářům, řeknu-li, že jsou jeho žáky, třeba ne všichni skutečnými. Je pravda, že mnohé současné betlemy jsou technicky i umělecky dokonalejší, ale je možno říci, že i tyto čerpají z díla Čeloudova. Nakonec vroucí prosbu k Ježíškovi, aby byl všem, kteří u nás počali malovat betlemy a v tomto krásném umění pokračovali, štědrým odplatitelem.

Dnešní situace třebíčského betlemářství.

Dnes jest v Třebíči přes 200 betlemářů, kteří staví každoročně velké betlemy. Malovali si je někteří sami. Jsou to malíři samouci a je možno říci, že mnohé z jejich betlemů snesou i velmi přísné umělecké měřítko. Takový betlem není ovšem namalován za rok, poněvadž se každý rok přimalovává něco nového. U mnohých betlemářů jest to práce celoživotní. Chcete-li umět ocenit jejich práci, uvažte jen, kolik je třeba trpělivosti k tomu, namalovat na příklad přes tisíc figurek. To jsou dlouhé měsíce, ba roky ztrávené touto prací. Není divu, že mnohý z nich si při tom zkazil zrak. A což teprve malovati betlemy miniaturní. To vše je možno dělat jen z opravdové zbožnosti a lásky k betlemářství, k rodnému městu a zděděné tradici. Vždyť to, co u nás vidíte, najdete málokde v našich vlastech. Zkuste promluvit s betlemářem o jeho práci. Uvidíte, jak se mu oči rozzáří, hlas zvroucní a již slyšíte tolik zajímavých věcí, že musíte míti zájem i kdybyste nechtěli. Mnohý z nich nejde nikam večer mezi kamarády, do hospody nebo na čerstvý vzduch. Má jinou zábavu, malovat betlem. Zvláště je to obdivuhodné u těch, kteří celý den těžce pracují ať v továrnách nebo kdekoliv jinde a přece večer vezmou do prací zhrublé ruky štětec a malují. Divíte se potom, že jsou na svou práci hrdi? Divíte se, že by mnohý z nich neprodal betlem za nic na světě? A jestliže z nich někteří pracují i na objednávku, pak jejich práci nikdo nezaplatí. To, co za to dostanou, je, skoro bych řekl, pouhou almužnou proti skutečně hodnotě jejich práce.

Existuje v Třebíči i betlem pohyblivý, vyřezávaný ze dřeva, v němž jest přes 300 figurek. Vyřezával je pan Josef Činčera, soukromník, který v dotazníku mi zaslaném praví: „Plíčka nedělala dobrotu, ruce byly zdravé, pan doktor mi radil, abych něco dělal, tak jsem vyřezával.“ Sestrojil si i mechanismus, kterým se některé figurky pohybují. Darovníci a později průvod sv. Tří králů pohybuje se k jesličkám na pásu ručně poháněném. Pan Antonín Dokulil má pohyblivý betlem, v němž jsou figurky papírové nebo vyřezávané z tenkých destiček. Býval v Třebíči i jiný pohyblivý betlem Františka Matějky, který byl poháněn hodinovým strojem a který je nyní majetkem jeho syna. Známý jest též pohyblivý betlem v blízké Vladislavi.

Někteří mladší betlemáři opouštějí v malování figurek i v uspořádání krajiny starou třebíčskou tradici a snaží se přiblížiti jak kroje tak i krajinu historické skutečnosti. Jestliže mluvím o opouštění staré třebíčské tradice, není to míněno jako výtka. Staré figurky Hartmannovy, Klausovy, Čeloudovy a jiné jsou sice krásné a historicky

cenné a věřím, že všichni betlemáři si jich váží, ale není možno jim poutati ruce těm, kteří chtějí vytvořiti něco jiného, nového. Je jistě důležitou věcí úcta k tradici, ale hlavní věcí je láska k betlemářství. Právě proto, že naši betlemáři tvoří každý jinak, každý se snaží, aby měl v betlemě něco zvláštního, jsou naše betlemy tak zajímavé.

Stejně jako Čeloud, tak i nynější, zvláště starší betlemáři, váží si figurek, které byly posvěcené ve svaté zemi. Takové má, pokud vím, ve svém betlemě pan Vincenc Nevosad (světil je známý benediktin P. Augustin Vrzal) a pan Eduard Charvát.

Jako předloh užívají někteří starých již jmenovaných betlemů, jiní různých obrazů i klasických mistrů, ilustrovaných biblí, na př. bible Doréovy, zlaté bible klasiků, pohlednic atd. Nejsou to ale všechny napodobeniny. Maluje se i dle skutečnosti, hledají se vzory v přírodě, mezi lidmi a pod. Starý Čeloud často dal pasákovi na pastvě na paklík tabáku, aby mu podržel krávu, kterou si chtěl namalovat.

Velmi příznivě vyslovili se o našich betlemech jakožto o lidovém umění i činitelé naprosto povolaní. Jmenuji pouze mistra Alfonse Muchu, Františka Ondruška, Romana Havelku a třebíčského rodáka Ferdinanda Staegra. Alfons Mucha obdivoval se v třebíčském museu fantasii, s kterou třebíčtí betlemáři vymýšleli hrady do svých betlemů, František Ondrušek vyslovil se dokonce o práci jednoho z našich betlemářů, že je to skvost miniaturního umění. Roman Havelka navštívil našeho betlemáře p. Jindřicha Mládka a při prohlídce betlema řekl: „Rád bych něco takového namaloval svým dětem, ale já bych při tom nevydržel, neměl bych k tomu dosti trpělivosti. A žádný z mých žáků by to tak nepropracoval". K malování betlemů jest opravdu zapotřebí trpělivosti, ale hlavně lásky a pravé zbožnosti.

Je zajímavé, že zvyk stavěti betlemy panuje nejvíce v krajinách hornatých, kde je začátek kamení a konec chleba, jak se říká. Jistě právě v betlemech hledali chudí lidé útěchu v dobách zlých. V zimě, kdy cesty byly zavátě a nebylo možno jíti do kostela, konali své pobožnosti u jesliček. To byl jejich oltář. A stejnou radostí může býti betlem i nám všem.

Třebíčtí betlemáři, Vy všichni, i ti, které snad neznám, přijměte srdečný dík za své nadšení, za svou práci, která tvoří i velké hodnoty národní. Nejste ve světě tak úplně neznámi, vždyť Vaše betlemy rozjely se i přes moře, do Ameriky, těšiti lidská srdce. Na výstavách v našich městech byly obdivovány a v Praze, jak sami nejlépe víte, byl třebíčský, tedy Váš betlem, vyznamenán.

Hledím-li na Vaše betlemy, mimoděk zapomínám na strasti doby a přenáším se v duchu do idyly betlemské, kterou tak krásně

dovedete znázorniti a zdá se mi, jako bych slyšel slova andělská: „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle". Kéž i Vaše děti zdědí po Vás zájem o betlemy, aby toto umění, kterým se můžete pochlubiti před celým světem, nikdy u nás nezaniklo.

Seznam žijících betlemářů, kteří si sami své betlemy malují nebo malovali.

(Byl pořízen pomocí dotazníků, které mi betlemáři vyplnili a ústními dotazy. Pokud není jinak poznačeno, bydlí v Třebíči.)

Josef Činčera, Domky, Křížkovského 350/20. Frant. Falkenaur, Šmeralův kopec 244. Jan Huňáček, Poděbradova 16. Karel Chaloupka, Krajíčkova stráň 306. Eduard Charvát, Hasskova 67. Jaroslav Charvát, Otmarova 49/11. Methoděj Charvát, Domky, Máchalova 417. Jan Janovský, Horní nábřeží 390, Adolf Jelínek, Židovská Obec, Husova 101 (i na objednávku). Bohumil Jurda Domky 8. Rudolf Kadlec, Domky, Litoltova 178. Jan Kroupa, Poděbradova 16. Karel Křivánek, Stařečka 35 (i na objednávku). Alois Kvasnička, Havlíčkova 5. Josef Máca, Podklášteří 250. Alois Mastný, Eliášova 299. František Mašovský, Domky, Chlumeckého 299. František Mejzlík, Brněnská 14. Jindřich Mládek, Hasskova 101/3. František Nesnídal, Podklášteří 103. František Noha, Bráfova 595. Vilém Podsedník, Hybešova 203. Josef Pokorný, Ruská 89. Antonín Sanetrník, Mrštíkova 773. Adolf Smrž, Langfortova 15. Leopold Smrž, Otmarova 50. Josef Štěpánek, Karlovo nám. 23. František Švanda, Židovská Obec, Masarykova 60. Jan Uhlíř, Potok 227 (i na objednávku). Jan Urbánek, Stařečka, Horní nábřeží 468. Josef Všetečka, Janouškova 216/2. Jan Zelenka, Potok 78.

Postup při malování a stavění betlemů.

Papír, na němž se figurky malují, jest obyčejně kreslicí. Jest slepován na sebe a to tak: na papír kreslicí se nalepí papír hnědý nebo novinový a na to opět papír kreslicí. Dělá se to proto, aby se nekroutil. Když se maluje podle předlohy, obkreslí se nejprve předloha na papír obyčejný a pak se dle potřeby zvětšuje nebo zmenšuje. Obrysy se nakreslí na připravený kreslicí papír, načež se zvlášť k tomu upraveným nožem vyřezávají. To dá ovšem mnoho práce, protože se vyřezávají i nejmenší detaily.

Potom se nanáší barva podkladová, to je to již dříve zmíněné „gruntování". Pak přijde vlastní malba, propracování podrobností a konečná úprava. Barvy se nanášejí i na hranách, protože slepovaný papír je dosti tlustý a hrany bílého papíru by rušily dojem.

Třebíčtí betlemáři jsou na své umění velmi žárliví. Aspoň barvy musí být jiné než v betlemě sousedově. O vánocích se sice betlem ochotně ukáže, ale do té doby jsou nové figurky skryty zrakům nepovolaným. Když starý Čeloud maloval nějakou figurku a někdo přišel, položil na rozmalovanou figurku kus papíru, nedbal, že se mu to může rozmazat, na papír položil ruku a tak dovedl s návštěvníkem vykládati celé hodiny. Říkal nám jeden betlemář, že jako mladý muž poslal k němu maminku, která se s ním dobře znala, aby na něm vyzvěděla, jak míchá barvy na malování stromů. Tak krásná zeleň, jakou měl Čeloud na svých stromech, se mu nikdy nepovedla. Dokonce i šrůtku uzeného mu slíbil, řekne-li to. Čeloud žádost vyslechl, cosi řekl, ale tak, že tajemství zůstalo tajemstvím.

Někteří batlemáři „kradli" alespoň očima. Když chodili o vánocích prohlížet betlemy kamarádů, dívali se, co kdo má nového, co by se jim hodilo a doma při čerstvé paměti malovali. V kostele u sv. Martina, když nebyly právě bohoslužby a nebylo tam moc lidí, sedl si betlemář do lavice proti betlemu, vytáhl pokradmu tužku a papír a maloval. Jenomže Čeloud na to přišel a takové návštěvníky vyhnal. Dnes to s tou žárlivostí již není tak zlé, ačkoliv ještě úplně nevymřela. Soudím tak z toho, že někteří betlemáři, kteří nám vyplnili zaslané jim dotazníky, poznamenávají v nich, že by tato prý nepěkná vlastnost měla z betlemářství vymizeti. Mně však nepřísluší o tom souditi. Má však i to v sobě něco dobrého; každý se snaží míti svůj betlem co nejkrásnější, míti jej lepší než druhý a překvapiti své návštěvníky o vánocích něčím novým.

K malování se užívalo dříve všeobecně barev práškových, které si betlemáři sami roztírali. Dnes se užívá většinou barev temperových, plakátových nebo někdy i vodových.

Nyní něco o tom, jak se chodí na mech a staví betlem. Už kolem svatoprokopské pouti (v neděli po 4. červenci) jde se obhlížeti, kde je nejlepší. To je začátek vánoc. Kolem císařského posvícení zaklepe betlemář na kufr nebo bednu, v níž jsou figurky složeny, se slovy: „Pastýři, připravte se, vaše hodina se blíží". A po posvícení se již jde na mech. Chodí se obyčejně do lesa u Táborského mlýna, do Slavických, do Pavlíkova lesa atd. Vezme se s sebou samozřejmě něco na zahřátí, vždyť někdy bývá již chladno. Každý mech se pro betlem nehodí. Musí býti hustý, ale při tom nízký, aby se v něm figurky neztrácely. Poněvadž však dřívka zezadu na figurkách nalepená jsou dlouhá, dávají se dvě až tři vrstvy mechu na sebe. Dolů se dává loňský a nahoru čerstvý. Není-li loňský mech, dávají se dolů drtiny.

Někdy se ovšem stane, že si tentýž mech v lese vyhlédne i více betlemářů, kteří o sobě nevědí. Pak ovšem, kdo dřív přijde, ten dřív mele a na druhého se šklebí jen černá země. Ale naši betlemáři nejsou závistiví. Nemám já, má jiný. A jde se jinam. Na zpáteční cestě dělával Čeloud na vhodném místě oheň a pekl s rodinou brambory. Vždyť v každém betlemě musí býti oheň, u něhož se pastýři ohřívají a na němž si připravují svůj pokrm. Po návratu se mech rozloží na půdě, aby proschl, později se z něho smetou jehličky a uloží se do koše.

Adventem začíná pro betlemáře doba posvátná. Po druhé se jde ke kufru, kde jsou pastýři, zaklepe se naň a řekne: „Pastýři, vstávejte, advent začíná!" Po svátku Panny Marie 8. prosince se jde na chvojky, ať je počasí jakékoliv. Chvojek se užívá výhradně jedlových, protože tak brzy neopadávají a jsou ploché. V betlemě tvoří dekoraci pozadí, t. zv. krajiny a příjemně voní. Po cestě se zpívají naše krásné třebíčské koledy.

Pak se již začíná stavět. S půdy se snese lešení z latěk a prken, které je již tak upraveno, aby na něm mohly býti umístěny skály, hory i roviny. Na to se přibije zmačkaný papír, pomalovaný a postříkaný na způsob mechovitých nebo holých skalisk. Na skalách i na rovinách, zvláště dole, položí se mech. Krajina třebíčských betlemů je romantická, má strmá skaliska a příkré svahy. Žádný betlem se neobejde bez hradů, které se dříve vyřezávaly ze dřeva, dnes se zhotovují z papíru, ovšem u velkých betlemů prostorově. Není to však pravidlem. Najdou se i v novějších betlemech hrady vyřezávané z lípové lupenky.

Stavění hradů tvoří samostatnou kapitolu v umění betlemářském. Někdy se pracuje dle fantasie, ale ponejvíce se používá jako předloh různých pohlednic, ilustrací, fotografií a pod. Je nutno obdivovati,

jak z pouhé pohlednice dovede betlemář vytvořiti skvělý model hradu s věžemi i s branami, za který by se odborník styděti nemusel. Dovede si přesně odhadnouti rozměry, jednak hradu samého, jednak hradu k poměru velikosti svého betlema tak, že do celkového uspořádání úplně zapadne. Najdeme tam i dokonalé modely hradů a zřícenin českých, které na první pohled poznáme. Ovšem každý se snaží udělati si takové hrady, jaké druhý nemá. Pravého betlemáře by netěšilo, kdyby měl totéž, co jeho kamarád. To již není jeho. Je v tom, jak již bylo zmíněno, zdravé závodění o nejkrásnější betlem.

Do mechu se zapíchávají figurky, které třebíčtí betlemáři přesně rozlišují. Jsou to předně darovníci — ti přinášejí Ježíškovi dary — pak pastýři, ovce, krávy, kozy, jednak tak zvané velké, ty se dávají do dolejších částí betlemů, pak malé, které se dávají nahoru, stromy košaté i lesní — pro Třebíčana je lesním stromem jen strom jehličnatý — palmy, keře a pak malé figurky, které perspektivní obraz betlema vhodně doplňují. Skoro každý betlemář má ve svém betlemě něco zvláštního. Jeden rád znázorňuje řeku nebo potok, druhý tunel, třetí má zálibu v mostech a pod. Sestavit betlem tak, aby byl ladně uspořádán, dá mnoho práce a proto v rodinách se staví celý advent. U sv. Martina již v neděli před vánocemi objeví se ve spodní části betlema, která je zatím prázdná, Panna Maria a sv. Josef hledající nocleh.

Středem celého betlema je jeskyňka s narozeným Ježíškem. Jeskyňka vypadá jako polozbořený portál nějakého chrámu. Naši betlemáři to odvozují z pověsti, dle níž Mesiás se narodil v bývalém hradu Davidově. Figurky narození Páně dávají se do betlema až před večeří na Štědrý den. Na těchto dávají si betlemáři nejvíce záležet. Ježíšek leží v jesličkách a Panna Maria a sv. Josef buďto klečí nebo se nad Ním sklánějí. Na Tři krále dávají se figurky jiné. Jesličky jsou již prázdné a Panna Maria buď drží Ježíška v náručí nebo přidržuje sedícího na klíně.

Zajímavé je to, že na jeskyňce bývá umístěn čertík, prý proto, že ďábel pokoušel Pána Ježíše již při jeho narození. Kolem jeskyňky je živo. Ze všech stran pospíchají darovníci a každý něco Ježíškovi přináší. A tu místo líčení přečtěte si několik úryvků ze starých třebíčských koled. I o nich dalo by se mnoho napsati. Skládali je naši soukeníci. Jejich slova i nápěv je prostý a neumělý, ale někdy jsou až dojemně krásné. Vyjadřují duši našeho lidu, někdy veselou, jindy zas obtíženou starostmi. Jednou se zasmějete, po druhé uslyšíte vroucí prosbu k Ježíškovi, aby pomohl a v těžkém soužení potěšil. Jsou většinou zachovány jen v opisech. Bohužel se zdá, že melodie některých z nich upadly již úplně v zapomenutí.

Zde si povšimneme z našich koled jen líčení, jak se pastýři a ostatní chystají do Betlema a co všechno Ježíškovi přinést chtějí a přinášejí.

V jedné koledě (začíná slovy: Pochválen buď Ježíš Kristus, milej Matěji) uvažují pastýři před odchodem k Ježíškovi takto:

Nechoďte tam jako blázni, milej Ondřeji.
Abychom tam přišli prázdni, když nic nemají!
Pojďme pro kamarádi, naberem sebou dary,
až toho něco shledáme, půjdem spěšněji.

Vzhůru, bratří kamarádi, rychle vstávejte!
Narodil se nám Mesiáš, v Betlemě, věřte.
Dary rychle chystejte, sestřičkám to oznamte,
až každá něco uchystá, s námi pospěšte.

Ančička pana rychtáře smetany trošku,
Sekundina minářova moučky krupičku,
Monika kramářova cukrkandl, fíky má
a Mařenka šenkýřova pivo, víno dá.

Anastázie kupcova mandle, piškoty.
Cecilie půlmistrova jabka, voříšky.
Mučenka dá citrony a Liduška kořeni
Lucie perník, marcipán a ty melouny.

Rozárie pekařova mastnou žemličku,
Anežka sedlákova másla v hrníčku,
Barbora řezníkova ytrničku udělá.
Rozinka oheň rozfouká, oběd udělá.

Evička hedvábny pentle, povijánek dá,
Kačenka kartoun koupila, podušky chystá,
peří Verunka dere, Liduška to ušije,
jen hezky brzy pospěšte, nebo zima je.

Františka, dcéra truhláře, kolíbku nese,
Dorotka tenkou košilku taky přinese,
Majolenka punčošky, Helenka dvě čepičky,
ostatní všichni pospěšte, ať již jdem brzy.

Úryvky z koled zde uvedených vypsal jsem ze staré psané sbírky, zapůjčené mi laskavě p. Methodějem Charvátem. Sbíráme právě tyto staré lidové písně, abychom je zachovali a profesor Zdeněk Kaňák zapisuje jejich melodie.

Jiná koleda zní takto:

Do Betlema půjdeme, dary ssebou vezmeme,
pastýři od svého stáda každý něco dítěti dá.
První půjde Janek s kuzletem, s kuzletem
druhý půjde Daněk s housetem, s housetem.
Třetí půjde Sámek s kuřetem,
s kuřetem, s kuzletem,
s housetem a s jehnětem,
vzadu Martin s teletem.

Již jsme se všichni sešli, dary k jesličkám snesli.
Dítě, Tebe vítáme, dary obětujeme.
Vávra nese mléko ve žbáně, ve žbáně,
Vondra nese sýřečky malé.
Kuba nese máslo v kuthaně.
Ty jsi náš Mesiáš,
Tě prosíme v každý čas.
Přijmi k sobě všichni nás.

Dary jsme odevzdali, u jesliček nechali,
zase domů půjdeme, veselí pobudeme.
První vezme housle Tobiáš, Tobiáš.
Druhý vezme dudky Eliáš, Eliáš.
Třetí půjde s troubou Jirka náš.
Eliáš, Tobiáš,
korbel ponese Tomáš,
vzadu s basou Mikuláš.

Tak aspoň vidíte, co všechno darovníci našich betlemářů přinášejí Ježíškovi. Ale je zajímavé, že ačkoliv u jeskyňky je tak živo a rušno, přímo před ní klidně se pasou králíci a zajíci, vykračují si pyšní pávi, poletují holubi. Či snad i ti chtějí Ježíškovi něco dát? Jedna z našich koled by tomu nasvědčovala. Je to koleda „Sem pospěšte, ptáčátka". Vypisuji ji také ze staré sbírky třebíčských koled. Je zaznamenána i v Pazdírkově „Malém koledníčku" (vyšlo nákladem Ol. Pazdírka Brno 1931). Tam však má jen deset slok, zatím co ve jmenované sbírce je jich osmnáct. Jsou tam i určité změny slovní. Uvádím sloku osmou až patnáctou:

Přiběh malý zajíček, králíček,
a viděl u jesliček,
že spí, spí, spí,
náš Král věčný spí.

K zemi se sklonil, připad
a připada tomu byl velmi rád,
že spí, spí, spí,
dítě sladké spí.

Ach lízal si nožičku, nožičku,
by mohl dát pacičku,
však spí, spí, spí.
však děťátko spí.

Zimu snáší Ježíšek, miláček,
dej zajíčku kožíšek,
ať spí, spí, spí,
ať v teplíčku spí.

Kdo mně srstí přiodil, přiodil,
než Ty, jenž jsi mne stvořil,
ach spi, spi, spi,
Stvořiteli spi.

Cos mi dal, vem si zase, vem zase,
dám se svléct v každém čase,
ach spi, spi, spi,
mocný Králi spi.

Všecko, co kde živo jest, živo jest,
prokazuje Bohu čest, Bohu čest,
ach spi, spi, spi,
ó náš Bože spi.

A člověče rozumný, rozumný,
patř na to nerozumný,
jak ctí, ctí, ctí,
svého Boha ctí.

Vraťme se však z říše našich koled opět k betlemu. Darovníky jsme již viděli, dívejme se dál. Vlevo od jeskyňky ve skalní sluji, vidíme pastýře, kteří byli vyrušeni z klidného spánku zvěstováním andělským. Udiveně vstávají, protírají si oči a poslouchají nebeskou zvěst. Jedni se sklánějí až k zemi, druzí vzpínají ruce k nadzemskému zjevu. I ovečky s údivem procitly ze svého odpočinku.

Na druhé straně skupina pastýřů ohřívá se u ohně. Jejich kamarádi vyhrávají, oslavují narození Dítěte. Mají celou kapelu, dudy, cimbály, flétny, housle, rohy a basu. Snad jenom zkouší své umění, aby mohli potěšiti dítě v jeslích. Vždyť koleda, která byla prvně uvedena, praví:

My, bratři, hudbu štemujeme, budeme hráti.
Kde pak jsou ti malí hoši, budou zpívati.
Franto, ty pusť varhany, Ondřeji, vem voldhorny,
Tadyáši, polní trouby a Nácku bubny.

Honzíčkové, vy horlivě strunky rychtujte
Karlíčku, flautárek pískej, fagot nechejte.
Josífku, ty housličky, a Lojzinku, moldánky
violu basu Venclíčku, cimbál, Doubečku.

Hruby dudy já nafoukám, ať hodně fučí,
u jesliček ta muzika ať je potěší.
Ej, hrejme již vesele, když popapal, spát bude.
Matička kolébat bude, líbezně usne.

V horní části betlema je les — třebíčtí betlemáři si potrpí na veverky, však jich máme kolem Třebíče dost — kus dál zas lučina, na které se pasou stáda krav, ovcí nebo koz. Všechna tato zvířata zaujímají přerozmanité posice. Leží, pasou se, pijí, bučí, trkají se. Mezi nimi pastýři v různém oděvu. A ještě výš zmíněné již hrady a městečko Betlem, oživené lidmi všeho druhu. Úplně v pozadí je tak zvaná krajina „obloha", t. j. obraz znázorňující okolí Betlema.

Na Tři krále se dolní část betlema vyměňuje. Zatím co jinde po vánocích zájem o betlemy ochabne, postaví náš betlemář před tímto svátkem do betlema místo darovníků sv. Tři krále s celou bohatou družinou. Jedou na koních i na velbloudech a přivážejí bohaté dary. Téměř vždy jsou doprovázeni kapelou tak zv. tureckou s trumpetami, heligony, klarinety a bubny. Každý král má svou družinu jinak oblečenou. Vyzbrojení průvodu je různé. Uvidíte-li tam i pušky, nesmíte se diviti. Vždyť jsem v jednom betlemě našel i myslivce střílejícího po zajíci. Možná, že ho také chtěl donést Ježíškovi.

Po celý vánoční čas až do Hromnic hoří večer u betlema zavěšené olejové lampičky a když se rodina po práci sejde, zpívají se koledy. Čeloud říkával: „Betlem má pravou cenu jen o vánocích a k betlemu patří koledy." Mnozí betlemáři i s rodinou spí pod betlemem, který je upevněn na zdi. A když ne celá rodina, tak aspoň sám betlemář v noci ze Štědrého dne na Boží hod vánoční dá si na zem pod betlem deku, lehne na ni a celou noc se dívá na své dílo. Považuje se za betlemského pastýře.

Velkým obdivovatelem našich betlemů byl známý třebíčský rodák, historický badatel Dr. Jan Sedlák. Na svátek sv. Jana evangelisty bývala u betlema slavná mše svatá zvaná „soukenická", kterou vždy Sedlák sloužil. Při ní byla po druhé hrána a zpívána Rybova jitřní mše, kterou zná téměř každý starší Třebíčan nazpamět.

Nyní bývá sloužena betlemářská mše svatá vždy na konci ledna, poněvadž kolem Hromnic se betlem rozdělává. Někde však stojí až do velikonoc, ba jsou i jednotlivci, kteří ho nechají státi po celý rok.

Myslím, že z toho, co jsem napsal, udělali jste si představu, jak naše betlemy vypadají. A konečně nejlépe uděláte, když se na ně přijedete podívat. Zajděte si do třebíčských kostelů a do musea, uvidíte tam krásné betlemy a na obou těchto místech Vám řeknou, kde je možno viděti betlemy soukromníků. Každý z našich betlemářů Vás mile přivítá.

A na konec chtěl bych našim betlemářům připomenouti slova, která říkával bývalý profesor náboženstvi na našem gymnasiu P. Kvítek: „Kdyby se měl Kristus po druhé naroditi, jistě by se narodil ne v Betlemě, nýbrž v Třebíči, protože s takovou pietou nikde se neslaví vánoční svátky jako v Třebíči". Kéž by to bylo vždy oprávněné! Připadáte mi Vy všichni, které spojuje jedna myšlenka, jedna láska, jako velká rodina. Kéž mezi Vámi vládne upřímnost a vzájemná spolupráce a pokoj lidí dobré vůle bude s Vámi.

Ježíšku, Králi nebeský, k Tobě voláme.
Chraň nás ode všeho zlého, Tebe žádáme.
Pro Tvé bídy trápení, chudobu zde na zemi
uděl svaté požehnání na naši zemi.

Seznam literatury o třebíčských betlemech.

Karel Procházka: O betlemech. Vyšlo nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví. Praha roku 1908. (Třebíčské betlemářství str. 130—133).

Časopis „Český lid" ročník 1925. Bohumil Simonides: Čeloud, třebíčský betlemář.

Pojednání o třebíčských betlemech a koledách jsou v témže časopise v ročnících 1927-28-29.

Časopis „Stráž" (Vycházela v Třebíči.) r. 1934 F. Č. (Felix Čeloud): Z radostí a strastí betlemářských.

Tentýž časopis r. 1935 Josef Všetečka: Betlemářství v Třebíči.

Články Antonína Skály ve vánočních číslech časopisů: Ozvěny 1938, Pestrý Týden 1938, Moravské noviny 1923, Svoboda 1932 etc.

Větší publikace o třebíčských betlemech nebyla dosud vydána.

Frant. Vítek :
O třebíčském betlemářství.
Obálku nakreslil Václav Kovárna.
Vyšlo nákladem vlastním
před vánocemi 1939.
Vytiskl na antiku Josef Sýkora
v Třebíči.